Brussels Studies

La revue scientifique électronique pour les recherches
sur Bruxelles / Het elektronisch wetenschappelijk
tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The e-journal
for academic research on Brussels

Collection générale | 2011

Handelstransacties en sociale relaties tussen Grieken en Turken van Brussel

Transactions commerciales et relations sociales entre Grecs et Turcs de Bruxelles
Commercial transactions and social relations between the Greeks and Turks
of Brussels

Katerina Seraïdari

Traducteur : Ben Winant

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1057>

DOI : 10.4000/brussels.1057

ISSN : 2031-0293

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Katerina Seraïdari, « Handelstransacties en sociale relaties tussen Grieken en Turken van Brussel », *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 53, Online op 24 octobre 2011, geraadpleegd op 25 avril 2019. URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1057> ; DOI : 10.4000/brussels.1057

Licence CC BY

Nummer 53, 24 oktober 2011. ISSN 2031-0293

Katerina Seraïdari

Handelstransacties en sociale relaties tussen Grieken en Turken van Brussel

Vertaling: Benny Winant

Dit artikel onderzoekt in hoeverre het 'samenleven' van Grieken en Turken in Brussel in kaart kan worden gebracht op basis van de handelstransacties. Wat is de impact van de monetaire uitwisselingen op de symbolische grenzen die de twee bevolkingsgroepen van elkaar scheiden? Hoe evolueerden die uitwisselingen in de tijd? De handelsbetrekkingen tussen Grieken en Turken werden in de jaren na hun aankomst in Brussel gekenmerkt door de houding 'affiniteit' (uit overtuiging of noodzaak), maar de huidige handelsbetrekkingen sluiten veeleer aan bij een stedelijk kosmopolitisme dat ingegeven wordt door de onverschillige houding. Hoewel de handelstransacties op hiërarchische leest geschoeid zijn, zorgen ze eveneens voor contacten of confrontaties waarbij elke sociale actor zijn eigen nationaal verleden herinterpreteert en positie kiest ten opzichte van de erfenis van het Grieks-Turkse conflict.

Katerina Seraïdari is sinds 2000 doctor in de sociale antropologie (EHESS-Toulouse). Ze is tevens geassocieerd lid van het LISST-Centre d'Anthropologie in Toulouse en lid van het redactiecomité van het Franse tijdschrift "Balkanologie". Ze is auteur van twee boeken: "Le culte des icônes en Grèce" (Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 2005) en « Que sa grâce soit grande! » *Pratiques dévotionnelles et conflits idéologiques dans les Cyclades* (Athene: Erinni (Philippotis), 2007), gepubliceerd in het Grieks.

Katerina Seraïdari, +32(0)2 851 11 90 / +32(0)489 52 10 13, k.seraidari@gmail.com

Christophe Mincke (Redactiesecretaris), +32(0)2 211 78 22 / +32(0)473 21 02 65, mincke@fusl.ac.be

Er is een diavoorstelling (door [Claude Dernoeden](#)) verbonden aan deze publicatie. Het is geïntegreerd in de ePub-versie van de tekst, maar eveneens zichtbaar on-line (<http://vimeo.com/channels/BruS>)

Inleiding

1. In 1957 sloot België een immigratieverdrag met Griekenland en in 1964 met Turkije. In 1955 begonnen de eerste Griekse arbeiders toe te stromen op Belgisch grondgebied om in de mijnen te gaan werken: tussen 1955 en 1961 kregen 10.195 Grieken een arbeidsvergunning (Martens, 1976:101). Aangezien de Grieken eerder dan de Turken in de mijnstreken aankwamen, bijgevolg de taal van het land al beter spraken en al vertrouwd konden geraken met het mijnwerkersberoep en de culturele codes van de autochtonen, knoopten ze van in het begin solidaire banden met de Turken aan, maar die waren in grote mate op hiërarchische leest geschoeid. Hoewel de twee migrantenminderheden vaak in dezelfde Brusselse volkswijken woonden, komt uit mijn kwalitatieve onderzoeken naar voren dat de onderlinge sociale relaties thans zeer beperkt zijn.

2. Aan de hand van de analytische instrumenten van de sociale antropologie heb ik diepgravende semidirectieve gesprekken (tussen 3 en 7 uur) gevoerd met 10 Turken van de tweede generatie (In België geboren of er als kind naar verhuisd) en 25 Grieken (van de eerste en tweede generatie). Ik hecht veel belang aan hun levensrelaas, omdat deze hoofdinformanten intensieve betrekkingen hadden met leden van de andere etnische gemeenschap. Tegelijk heb ik een dertigtal kortere interviews (tussen 1 en 3 uur) afgenomen van bijkomende informanten. Daarnaast heb ik deelgenomen aan verschillende evenementen en feesten waaraan leden van de twee gemeenschappen deelnamen (waarneming). Volgens de overgrote meerderheid van mijn informanten zijn er geen problemen tussen de twee gemeenschappen, maar bestaan er evenmin nauwe banden. De Grieken hebben met de Turken in dezelfde sectoren gewerkt (in de Waalse mijnen tot de jaren 1970 en daarna in fabrieken, restaurants en de dienstensector, maar ook als kaderleden) en doen dat nog steeds. De samenwerking bleef echter vaak strikt professioneel. Ze woonden ook in dezelfde wijken, bezoch-

ten dezelfde scholen, waren lid van dezelfde vakbonden en gingen naar dezelfde kruidenierszaken en cafés. Slechts een zeer klein aantal knoopte blijvende vriendschapsbanden aan. Het is alsof de twee groepen door omstandigheden in twee welbepaalde periodes met elkaar in contact werden gebracht: eerst in de mijnstreken en daarna in bepaalde achtergestelde wijken van Brussel, waar die bevolkingsgroepen zich vanaf de jaren 1970 vestigden. Zodra sommige migranten de sociale ladder beklommen, naar een 'betere' wijk verhuisden en zich in bemiddelde kringen begonnen te begeven, brokkelden de nabuurschap- en vriendschapsbanden af.

3. Mijn informanten spraken vaak over de historische gebeurtenissen die aan de basis van het Grieks-Turkse conflict liggen: de Turken hebben het Byzantijnse Rijk doen ineensinken en hebben de Grieken vier eeuwen van "obscurantisme en slavernij" opgelegd, terwijl de Grieken door hun onafhankelijkheidsstrijd verantwoordelijk waren voor de ontbinding van het Ottomaanse Rijk. Die turbulente verhoudingen worden eveneens veroorzaakt door hedendaagse geopolitieke conflicten, zoals de Cypriotische crisis. Uit de analyse van de gegevens die ik tijdens mijn veldonderzoek verzamelde, kon ik drie houdingen identificeren die afhangen van de omstandigheden en de context, maar ook van de belangen en de ideologische standpunten van de individuen. Elke houding vloeit voort uit een bepaalde interpretatie van de erfenis uit het verleden:

- eerste houding: vijandigheid, confrontatie en terughoudendheid – deze houding schept afstand tussen de twee groepen. Er worden negatieve stereotypes gehanteerd en het "zwarte verleden" dat hen scheidt, wordt beschouwd als een onveranderlijk gegeven dat niet mag verdwijnen uit het collectieve geheugen. Degenen die naar verzoening en goede verstandhouding tussen de twee volkeren streven, worden beschouwd als verraders, opportunisten of romantici.
- tweede houding: samenwerking en verwijzing naar culturele affiniteit – deze houding verstevigt de relaties. Ze beschouwt de twisten tussen Grieken en Turken als "banale familiekwesties" en wordt ingegeven door het feit dat de leden van de twee gemeenschappen verschillende culturele kenmerken zouden delen: een vergelijkbare keuken, vergelijkbare dans en muziek. Gemeenschappelijk is ook dat ze zweren bij de

Fig. 1. Turks café op de Haachtsesteenweg.

traditionele patriarchale familiestructuur, de familietradities in ere willen houden en vergelijkbare ethische codes hanteren (zoals het begrip 'eer'). De twee groepen delen niet alleen dezelfde nostalgie naar een geïdealiseerd beeld van het plattelandsleven en zijn verknocht aan hun 'bakermat'¹, maar hebben ook vergelijkbare economische praktijken, aangezien de twee landen van oorsprong in grote mate een informele economie op basis van cliëntelisme tot stand hebben gebracht. De culturele overeenkomsten worden beschouwd als het resultaat van eeuwen coëxistentie (waardoor sommigen spreken van het 'gemengd bloed' van Grieken en Turken) en van geografische nabijheid.

- derde houding: onverschilligheid – deze houding veronderstelt dat de relatie tussen Grieken en Turken noch als problematisch noch als bevoorrecht wordt beschouwd. Ze is gebaseerd op het feit dat beide volkeren tot een en dezelfde mensheid behoren.

4. Dit artikel onderzoekt in hoeverre het 'samenleven' van Grieken en Turken in Brussel (bevorderd door de houdingen 'affiniteit' en 'onverschilligheid' en bedreigd door de houding 'vijandigheid'²) kan worden in kaart gebracht op basis van de handelstransacties. Volgens de klassieke theorie van Adam Smith komen sociale banden tot stand in een markt waar individuen met wederzijdse sympathie niettemin hun eigen belangen verdedigen en met elkaar in concurrentie treden om aan schaarse goederen te geraken (Boltanski en Thévenot, 1991:63). Smith poneert dat handel voor orde zorgt, vrede bevordert en de vrijheid en veiligheid van de individuen waarborgt. De rationaliteit van de handelssorde zou aldus haaks staan op de irrationele passie waartoe nationalisme leidt. Boltanski en Thévenot (1991) stellen juist de verheffing van het marktprincipe tot "gemeenschappelijk hoger principe" ter discussie,

¹Men zou kunnen denken dat de bakermat, de eer en de patriarchale structuur geen onaantastbare waarden meer zouden zijn voor de jonge generaties. Elke generatie geeft echter haar eigen invulling aan die waarden, maar blijft trouw aan de gezinscel en het land van oorsprong. Dat betekent evenwel niet dat laatstgenoemde waarden niet ter discussie kunnen worden gesteld. In feite geven de individuen een verschillende invulling aan die waarden volgens hun opvoeding, politieke voorkeuren, sociale klasse en levenservaring.

²Mijn methodologische keuzes hebben me georiënteerd naar de analyse van de houdingen 'affiniteit' en 'onverschilligheid' en in veel kleinere mate naar de analyse van de houding 'vijandigheid'. In feite heeft geen enkele van mijn hoofdinformanten deze houding aangenomen, ook al kwamen er in hun discours negatieve stereotypes voor. Als de hoofdinformanten een vijandige houding aannamen, was dat enkel in bepaalde omstandigheden.

want handelstransacties brengen niet alleen verschillende sociale klassen of etnische groepen³ met elkaar in contact, maar delen de samenleving tevens op in categorieën door specifieke kenmerken te verlenen aan die klassen of groepen. Zoals Ma Mung (2006: 84-85) het stelt, ondersteunt het gekochte product de “identificatieprocessen”:

5. “het pak wasmiddel dat ik bij de Arabische kruidenier in mijn wijk koop, verschilt van hetzelfde pak wasmiddel dat ik in een supermarkt koop [...]. Het product wordt gekenmerkt door een bijzondere sociale relatie: die van een koper die zich een bepaald beeld vormt van de verkoper en hem associeert met een groep waarvan hij weet dat de handeldrijvende leden een speciale dienst aanbieden (open op zondag om 21.00 uur). Belangrijk is hier de assimilatie met een sociale groep, het feit dat men via het product en de transactie een sociale identiteit verleent aan een individu”.

6. In eerste instantie onderzoek ik de getuigenissen van de informanten van de tweede generatie die zich herinneren dat Grieken en Turken in dezelfde Brusselse volkswijken woonden. Vervolgens analyseer ik de getuigenissen van de Grieken die zich na 1970 in Brussel hebben gevestigd en wier relaties met de leden van de Turkse gemeenschap zich beperkten tot handelstransacties met hun Turkse kruidenier⁴. Wat is de impact van de monetaire uitwisselingen op de symbolische grenzen die de twee bevolkingsgroepen (in casu de Grieken en Turken van Brussel) van elkaar scheiden. Hoe evolueerden die uitwisselingen in de tijd?

Fig. 2. Grieks restaurantje vlakbij Zuidstation.

³Ik hanteer hier de “functionele definitie van etniciteit” van Albert Bastenier (1998: 198): “het gaat om een sociale identificatie van de eigen persoon en de anderen met het oog op positionering binnen hiërarchisch gestructureerde sociale groepen”.

⁴De Griekse term (*bakalis*) en Turkse term (*bakka*) voor kruidenier komt in feite uit het Arabisch. In dit artikel analyseer ik enkel de transacties waarover mijn informanten gesproken hebben en niet de transacties die in de praktijk werden waargenomen.

1. Het “gouden tijdperk” van de transacties

7. Twee Turkse informanten bevestigden dat Grieken en Turken lang samenleefden in Sint-Joost, waar de ene geboren is en de andere sinds zijn prille jeugd woont. De eerste winkeliers die producten van de Balkan (feta, olijven, paprika's en tomatenconcentraat) aan de Turken van de wijk verkochten, waren Grieken. De vader van één van hen (die in 1965 in Wallonië in de bouwsector kwam werken) was één van de eerste Turken die in 1973 een kruidenierszaak opende in de wijk. Om hem te steunen en producten uit hun land van oorsprong te kopen, legden Turken die in Wallonië woonden, in het weekend grote afstanden af om hun aankopen in zijn winkel te doen. Die kruidenier, die klanten van buiten zijn wijk had en wiens winkel dus niet louter een buurtwinkel was, sloeg zijn voorraad in bij een Griekse groothandelaar. De laatste Griek die een kruidenierszaak in de wijk had, verkocht zijn zaak tien jaar geleden aan een Turk om met pensioen te gaan. Dit getuigenis (dat geen alleenstaand geval is, aangezien het bevestigd wordt door andere getuigenissen, die echter in het beperkte kader van dit artikel niet aan bod kunnen komen) wijst erop dat de etnische groepen zich na elkaar in de wijk vestigden en winkels openden naargelang van het tijdstip waarop ze in België aankwamen en de tijd die ze al in België woonden. Dat leidde oorspronkelijk tot de configuratie 'Griekse eigenaars – Turkse klanten', waarbij de laatstgenoemden zich doorgaans in een sociaal en economisch minder gunstige situatie bevonden dan de eerstgenoemden. Er was enige tijd nodig voordat de Turken beslisten om zelf handel te drijven en winkels te openen. Dit fenomeen breidde zich uit in de jaren 1980 (Manço, 1994; Kesteloot en Mistiaen, 1997).

8. Dit getuigenis brengt tevens drie punten naar voren:

- 1. Er bestaat een “etnische” klantenkring: de Turken van Wallonië, die in Brussel boodschappen komen doen in de winkel van een landgenoot en ervoor kiezen hun geld uit te geven volgens “etnische” crite-

ria. Ze voldoen tevens hun verlangen naar producten uit hun land van oorsprong.

- 2. Het samenwonen van Grieken en Turken in dezelfde wijk wordt geconsolideerd door monetaire uitwisselingen: het bestaan van een “etnische” klantenkring, die buurtwinkels van een andere etnische groep zou vermijden, zou het harmonieus samenleven in de wijken en de gemengdheid belemmeren. Dat betekent dat dezelfde personen nu eens functioneren als “etnische” klanten die de voorkeur geven aan transacties met landgenoten, en dan weer als klanten die de winkel niet kiezen op basis van de herkomst van de eigenaar, maar uit gemak (prijs-kwaliteitsverhouding, soepele openingstijden of geografische nabijheid).

- 3. Bijgevolg kunnen de sociale actoren die geen “etnische klanten” zijn, naargelang van de gekozen houding a) liever niet kopen in een winkel van een lid van een “vijandig” beschouwde groep (vijandigheid, die het vreedzaam samenleven in de wijk in gevaar kan brengen); in dit geval doet een Turkse klant zijn boodschappen liever bij een niet-Griekse handelaar⁵; b) hun boodschappen liever doen bij een winkelier met wie ze gemeenschappelijke consumptiegewoonten hebben (affiniteit): de Griekse kruidenier is een “kenner”, heeft een vergelijkbare keuken en kan in de behoeften van zijn Turkse klanten voorzien en kwaliteitsproducten aanbieden (culturele logica waarbij de oorsprong van de winkelier relevant is); c) een winkel kiezen zonder rekening te houden met de herkomst van de winkelier.

9. De Turkse schrijver Muharrem Türköz schreef het boek “Les moutons sans berger: une histoire vraie”⁶. Hij beschrijft er zijn jeugd in een wijk aan het Noordstation, waar ook Grieken, Marokkanen, Italianen en enkele Belgen woonden. Hij verschaft ons informatie over de handelstransacties tussen Grieken en Turken: zijn moeder “ging naar tweedehandswinkels om ons niet al te dure kleren te kopen. Die winkels werden opengehouden door Grieken, ze begrepen Turks, mijn

⁵Verschillende informanten vertelden dat tijdens de Cypriotische crisis de sociale relaties en handelstransacties tussen Grieken en Turken in België tijdelijk werden stopgezet of teruggeschoefd.

⁶Gepubliceerd bij De Sikkel in 1993. Ik gebruik hier een typoscript van de auteur zonder zijn correcties, dat me werd geleend door Mazyar Khooinian, waarvoor mijn dank.

moeder kon met hen onderhandelen over de prijs, omdat ze een goede klant was" (p. 7). Het feit dat de Grieken Turks spraken en onderhandelden vergemakkelijkte de handelstransacties en bewerkstelligde een vertrouwelijke omgang. Enerzijds wensten de Grieken, de verkopers, klantentrouw te bevorderen en anderzijds wilden de Turken, de klanten, over kortingen onderhandelen en geld besparen door hun positie als trouwe klant uit te spelen. De handel functioneert in dat kader op traditionele wijze, aangezien er persoonlijke banden blijven bestaan die de transactie beïnvloeden – wat persoonlijke relaties en vertrouwensbanden veronderstelt.

10. Een andere Turkse informante van de tweede generatie vertelde me hoe een Grieks gezin (de vader was mijnwerker in Charleroi geweest) zich in 1969 in haar wijk in Anderlecht vestigde en er een kruidenierszaak op de hoek van de straat opende. Mijn informante was toen dertien jaar oud en de zoon van de Griekse kruidenier achttien jaar. Zo begon hun romance. "We zagen elkaar in het geniep, omdat onze relatie taboe was voor onze ouders". Noch de vader noch de moeder van mijn informante deden hun boodschappen in die Griekse winkel. Ze waren dus niet op de hoogte van de relatie. Mijn informante ging er wel om te kopen wat nog ontbrak voor de maaltijd van de dag, voor de aankopen van het laatste moment. Zo kon ze haar geheime relatie onderhouden. In 1983 werd ze zwanger en moest ze haar ouders alles opbiechten na een geheime relatie van veertien jaar. Haar ouders aanvaardden de relatie, wat volgens haar een bewijs van hun openheid van geest was. Met haar Griekse partner kreeg ze twee kinderen. Hoewel de Turkse familie niet systematisch boodschappen deed in de Griekse winkel, hebben enkele handelstransacties tot een echte liefdesgeschiedenis tussen twee jongeren geleid.

11. Hoewel dit geval apart en bijgevolg niet representatief is, past het in een algemeen kader van sociale en commerciële interacties tussen Grieken en Turken in Brussel. Na analyse van een groot aantal getuigenissen heb ik kunnen besluiten dat de houding 'affiniteit' in de jaren

Fig. 3. Turkse snackbar in Sint-Gillis.

1970 en 1980 op twee manieren verklaard wordt: a) uit overtuiging (Grieken en Turken delen bepaalde culturele kenmerken, zoals hun voorkeur voor voedingsmiddelen uit de Balkan); b) uit noodzaak (de twee groepen ervoeren dezelfde afwijzing en problemen in de Belgische omgeving). Zoals verschillende Griekse informanten me meedeelden, hadden de Grieken en Turken het in België niet onder de markt (*fagane mazi pikro psomi*). Ze waren niet alleen verbonden door hun gemeenschappelijke ervaringen, maar ook door het feit dat ze in het buitenland woonden en codes deelden die de Grieken van Griekenland en de Turken van Turkije niet hadden. Hun bestaansonzekerheid die te wijten was aan hun migrantenstatuut, bracht hen er in grote mate toe toenadering tot elkaar te zoeken. Hun samenwerking was dus een reactie: het mechanisme dat identiteit bewerkstelligt (in dit geval het aannemen van de houding 'affiniteit') werd geactiveerd door de problemen die ze als migrant ervoeren.

2. Het toegenomen belang van de onverschillige houding

12. De Griekse migranten die zich na 1970 in Brussel vestigden, stelden zich in veel grotere mate onverschillig op en namen daarmee een conventionele houding aan. Hun houding werd niet ingegeven door overtuiging, in tegenstelling tot de houdingen 'affiniteit' en 'vijandigheid'. De meesten van die informanten beschouwden hun aankopen bij de Turkse kruidenier in hun wijk als de enige relatie die ze onderhielden

met een lid van die gemeenschap. Hun reactie kan worden verklaard op twee manieren die elkaar niet uitsluiten:

- 1. Negatieve formulering: de twee groepen negeren elkaar, ook al wonen ze in dezelfde stad;
- 2. Positieve formulering: etniciteit is geen relevant criterium bij de keuze van de koper. Mijn informanten kopen bij Turken zoals Belgen dat doen; met andere woorden, in dit geval speelt de etnische oorsprong een beperkte rol bij het aanknopen van handelsrelaties.

13. Deze affectief neutrale relaties, waarbij de betrokkenen zich op de vlakte houden, wijzen op een erkenning van de plaats die de Turken in België geleidelijk hebben ingenomen op handelsgebied. De associatie van een etnische groep met een bepaald beroep creëert het Belgische stereotype van de "Turkse kruidenier"⁷ (net als de "Arabische kruidenier" in Frankrijk). Georgia⁸ koopt haar fruit in een Turkse kruidenierszaak in de betere wijk Woluwe. Dat is haar enige relatie met een lid van die gemeenschap. De kruidenierszaak verkoopt Griekse kazen, olijven, dille, sla en suikerbieten. Veel Grieken doen er hun boodschappen en staan er zelfs in de rij. De grote toeloop wordt zeker verklaard door het productaanbod dat de Griekse klanten als van "hun eigen land" beschouwen.

14. In de jaren 1970 en 1980 kochten Turken bij een Griekse kruidenier de "producten van de Balkan" die ze nodig hadden voor hun voeding in de nieuwe omgeving, maar de situatie is nu omgekeerd, aange-

⁷Voor de reacties op het feit dat alle kruideniers in Cheratte Turks zijn, waardoor het moeilijk wordt om varkensvlees te kopen, zie Parthoens en Manço (2005:147). Voor een synthese over de bemiddelingsfunctie van de stedelijke minderheden in de economische activiteit van de steden, zie Raulin (2009). Voor een stand van zaken over de etnische handel, zie Berbagui (2005).

⁸Deze informante (voor wie ik een pseudoniem gebruik) werd geboren in een provinciestad van de Peloponnesos en had al twaalf jaar in Athene gewoond voordat ze in 1982 op vierendertigjarige leeftijd in Brussel kwam wonen, omdat haar man voor de Europese instellingen kwam werken. In 1987 opende ze een winkel in Brussel. Ze heeft nu een winkel in de Schumanwijk met eurocraten als klanten. Voor een analyse van de manier waarop de eurocraten zich als kosmopolitisch en open voor diversiteit beschouwen, zie Gatti (2009). Zie ook Abélès (1992) die de eurocraten onderzoekt als een "stam" met zijn eigen totems, culturele codes en gewoonten.

zien er nog maar weinig Griekse kruideniers zijn en een groot aantal Turkse kruidenierszaken werden geopend. In het eerste geval behoorden de Turkse klanten tot de arbeidersklasse, terwijl in het tweede geval de Griekse klanten een comfortabele economische situatie hebben en hun keuze van voedingsproducten overeenkomt met een geraffineerde en gezonde levenswijze. Dankzij hun oorsprong kunnen die Grieken zich voordoen als 'aangeboren kenners'⁹ van bioproducten: hun kosmopolitisme wordt paradoxaal genoeg bevestigd door de aankoop van 'nationale' producten bij een Turkse winkelier.

15. Volgens Georgia slaagde de Turkse vrouw die eigenaar van de kruidenierszaak is (en moeder van vier kinderen) erin fortuin te maken: ze kocht een appartement met zwembad in Ankara en opende daarna een tweede winkel in Brussel. Ze huwde haar oudste dochter van zeventien met een Turk die de ouders voor haar hadden gekozen:

16. “Ze lieten hem overkomen (*eisagogi ton kanane*) om in de winkel te werken. [...] De helft van Turkije kwam naar het verloofsfeest. De mannen aten in de ene zaal en de vrouwen zaten in een andere zaal, waar ze pas aten wanneer ze de mannen niet bedienden.”

17. Georgia (moeder van drie ongehuwde dochters, die alle drie hun eigen appartement in Brussel huren) wenste aldus te benadrukken dat die Turkse familie blijft leven volgens achterhaalde traditionele culturele modellen, hoewel ze uit de stad komt en op economisch vlak geslaagd is in het leven, alsof een migrant, zodra hij zich aan zijn nieuwe omgeving heeft aangepast, een andere mentaliteit, andere gewoonten en andere waarden zou moeten aannemen. Georgia is ook kritisch voor de Griekse migranten (mijnwerkers en arbeiders):

Fig. 4. Griekse restaurant op de Grote Markt.

⁹De knowhow van de Griekse of Turkse verkoper hangt samen met zijn “aangeboren kennis” van de voedingsproducten die klanten uit deze bevolkingsgroepen (ongeacht hun sociale klasse) kunnen appreciëren. In dit geval is er sprake van een andere vorm van kennis: die van de bemiddelde Griekse koper die overgegaan is van een traditionele levenswijze naar een “edele” voeding, die gelegitimeerd wordt door de recente waardering van de mediterrane keuken (die als zeer evenwichtig wordt beschouwd). In het kader van dit artikel onderzoek ik noch de neiging van mijn Turkse informanten om de Balkan noch die van mijn Griekse informanten om bij voorkeur de Middellandse Zee als ijkpunt voor hun identiteit te nemen.

18. “Ze zweren bij ouzo, de *komboloi* (de paternoster waarmee Griekse mannen spelen), een toeristisch beeld van Griekenland, de priesters en de zegeningen (*papades*, *agiastoures*). Maar er bestaat een ander Griekenland dat ze niet willen kennen”.

19. Er bestaat een zeker parallellisme tussen de kritiek op de traditionele levenswijze van de Griekse migranten die de mentaliteitsverandering die zich na hun vertrek in Griekenland voltrok, niet konden volgen, en de kritiek op de Turken. In de twee gevallen worden de migranten voorgesteld als gevangen in een 'vacuüm' waarin ze niet kunnen evolueren in het tempo van het gastland noch in dat van het land van oorsprong. Dit veronderstelt immobilisme ontzegt de migranten een aanpassingsvermogen – nochtans een van hun grootste kwaliteiten, zoals uit mijn onderzoek is gebleken. Volgens Georgia zijn de Griekse migranten achtergebleven ten opzichte van degenen die in het land van oorsprong zijn gebleven, maar ze beschouwt de Turken als een homogene groep: het zijn niet de Turkse migranten die “achter” gebleven zijn, maar alle Turken die “traditioneler” zijn dan de Grieken en, meer in het algemeen, dan de Europeanen.

20. Haar getuigenis toont eveneens aan dat de relatie tussen de Turkse verkoopster en de Griekse klant niet onpersoonlijk is: Georgia wenste het levensverhaal van haar kruidenier beter te kennen. Daarom stelde ze haar zoveel vragen over haar familie en levenswijze. In dit geval leidden de handelstransacties tot een betere kennis van de andere – ook al heeft men de indruk dat de informatie over het leven van de Turkse kruidenier enkel de vooroordelen bevestigt. De nieuwe betrekkingen “Turkse eigenaar – Griekse klant”, die getuigen van de economische emancipatie van de Turken, die nu zelf ondernemer zijn, blijven nog steeds hiërarchisch, ondanks de omkering van de rollen “Griekse eigenaar – Turkse klant” in de jaren 1970 en 1980).

Fig. 5 (vorige blz.). Turks restaurant op de Haachtsesteenweg.

Fig. 6 (hiertegenover). Griekse snackbar in het « pitta-straatje » (Kaasmarktstraat) vlakbij de Grote Markt.

21. Nadat een andere Griek¹⁰ me zei dat hij de beste klant van de Turkse winkels in zijn wijk was, vertelde hij me de volgende anekdote: op een dag vroeg een jonge Turkse vrouw van de tweede generatie, die in een Turkse kruidenierszaak werkte, hem of hij een Griek was. Hij antwoordde daarop bevestigend. Ze repliceerde: “Weet je dat we vijanden zouden moeten zijn?” Hij antwoordde: “En jij, beschouw jij me als je vijand?” Het meisje antwoordde dat ze hem als een gewone klant beschouwde. Toen hij haar zei dat hij haar evenmin als een vijand beschouwde, trok het meisje de volgende conclusie: “Dus wanneer men zegt dat we vijanden zijn, is dat een leugen”. Tijdens het uitgebreide contact tussen de Turkse verkoopster en de Griekse klant redeneerde eerstgenoemde als volgt: “Je bent een klant. Je kan dus geen vijand zijn. Of je een Griek bent of niet, dat maakt niets uit”. We hebben hier te maken met dagelijkse handelstransacties tussen individuen die niet geacht worden sympathie voor elkaar te hebben (wegens hun etnische oorsprong): de handelstransactie verwijst de etnische oorsprong naar de achtergrond, maar doet ook besluiten dat het conflict tussen Grieken en Turken een leugen is. Met andere woorden, de handelstransactie leidt tot een door ervaring verworven cognitieve zekerheid.

22. Occasionele ontmoetingen en spontane contacten van dat type kunnen volgens deze informant een impact hebben op het leven van de mensen en hen doen nadenken over hun positionering in het politieke veld. De Griekse informant vertelde me deze anekdote om aan te tonen dat de Griekse politici de houding van hun kiezers tegenover Turkije vanaf de jaren 1990¹¹ weliswaar hebben doen omslaan van vijandigheid naar affiniteit, maar dat de onverschillige houding een relatie op “goede afstand” en vormen van burgerlijk gedrag bevordert. In dit geval wordt de onverschillige houding voorgesteld als een houding die in mindere mate geïnstrumentaliseerd kan worden. Aangezien deze houding wordt ingegeven door de noodzaak om zich aan te passen aan de multiculturele realiteit van de moderne samenlevingen (gekenmerkt door een toe-

nemend verkeer van producten en mensen), leidt ze tot een nieuwe politieke visie op de wereld, waarin nationalistische twisten (zoals die tussen Griekenland en Turkije) als achterhaald worden beschouwd.

23. In dat verband moeten, enerzijds, overdreven uitingen van familiariteit worden vermeden en valt, anderzijds, elke vorm van confrontatie te veroordelen, want dat is een vorm van onwellevendheid die de uitwisselingen zou kunnen belemmeren: handelstransacties moeten gebaseerd zijn op beleefdheid en wellevendheid, namelijk oppervlakkige en courante omgangsvormen die de onverschillige houding kenmerken. Het is evenwel altijd mogelijk dat handelstransacties verkeerd uitdraaien. Een Turkse informante van de tweede generatie die lange tijd in het restaurant van haar broer in een rijke Brusselse wijk werkte, vertelde me de volgende anekdote:

24. “Ik was aan het werken, een man bestelde eten en vroeg me daarna: “Bent u een Turkse?” omdat ik met mijn neef Turks praatte. Ik antwoordde “Ja” en hij stond op om te vertrekken. Ik vroeg hem: “Vanwaar bent u?” Hij antwoordde: “ik ben een Griek”. Ik repliceerde: “U bent een vuile Griek”. Omdat hij onbeleefd was. Het was een Griek uit Griekenland, omdat de Grieken van hier dat niet doen. Hij was een Griekse Griek...”

25. Deze informante, die opgroeide in een Brusselse volkswijk waar Grieken en Turken samenwoonden, maakt hier het onderscheid tussen “Griekse Griek” en “Griek van hier”. Eerstgenoemde wordt geacht chauvinistischer en geboorneerder te zijn dan laatstgenoemde. De “onbeleefde” weigering van de Griekse Griek om in een door Turken uitgebaat restaurant te eten is geen rationele beslissing van iemand die een restaurant al dan niet beoordeelt op het culinaire aanbod en de prijs-kwaliteitsverhouding. Die Griek weigert een handelstransactie¹² met Turken aan te gaan en neemt van meet af aan een vijandige houding aan, wat een Griek van hier volgens de informante nooit zou doen.

¹⁰In 1967 vestigde hij zich in Leuven om zijn universitaire loopbaan voort te zetten. Begin jaren 1970 verhuisde hij naar de Schumanwijk in Brussel. Ik vermeld enkele biografische elementen van Georgia en deze informant, want in het artikel zijn zij de enigen die niet als arbeider in België geïmmigreerd zijn.

¹¹Over de evolutie van de relaties tussen Grieken en Turken, zie Bilici (2005).

¹²Voor andere etnografische voorbeelden van geweigerde transacties, zie Semi (2005).

Conclusie

26. De onverschillige houding is gebaseerd op het evidente gegeven dat “we allemaal mensen zijn” en stelt aldus de “cirkel van broederlijkheid” open voor alle mensen. Men dient zich aan te passen aan de nieuwe vereisten van een geglobaliseerde wereld. De houding 'affiniteit' erkent het bestaan van specifieke broederlijke banden tussen Grieken en Turken, sluit in zekere mate de cirkel en vindt dat men een onderscheid moet maken tussen naties en volkeren waarmee men een gemeenschappelijke geschiedenis heeft. De vijandige houding sluit de cirkel volledig en gaat ervan uit dat de betrekkingen tussen de twee volkeren niet gepacificeerd kunnen worden.

27. De handelsbetrekkingen tussen Griekse en Turkse migranten werden in de jaren na hun aankomst in Brussel gekenmerkt door de houding 'affiniteit' (uit overtuiging of noodzaak), maar de huidige handelsbetrekkingen sluiten veeleer aan bij een stedelijk kosmopolitisme dat ingegeven wordt door de onverschillige houding. Men is in zekere mate overgegaan van een “dorpsmentaliteit” die heerste in de volkswijken waar handelaars informatie en diensten aanboden en een grote rol speelden bij de consolidatie van de banden tussen burens, naar een andere configuratie waar een goede klant een klant met een open geest is. Door te winkelen in Turkse kruidenierszaken getuigen de Grieken van Brussel van hun kosmopolitisme en van het feit dat ze zich hebben aangepast aan onze stad, die het “hart van Europa” is, en onderscheiden ze zich van de “Grieken van Griekenland”, die een beperktere ervaring met het multiculturalisme hebben. De economische uitwisseling heeft aldus een symbolisch doel, aangezien ze functioneert als een initiatie tot een geglobaliseerde cultuur (die een zekere sociale waarde heeft verworven als onderscheidingsmiddel) en bijgevolg als een proces voor het verwerven en behouden van een welbepaalde sociale identiteit. Handelstransacties worden weliswaar gekenmerkt door hiërarchische verhoudingen, maar zorgen eveneens voor contacten of confrontaties waar elke sociale actor zijn eigen nationaal verleden herinterpreteert en een standpunt inneemt ten opzichte van de erfenis van het Grieks-Turkse conflict.

Bibliografie

- ABÉLÈS, M., 1992, *La vie quotidienne au Parlement européen*, Paris, Hachette.
- BASTENIER, A., 1998, « L'incidence du facteur religieux dans la 'conscience ethnique' des immigrés marocains en Belgique », *Social Compass*, vol. 45, n. 2, pp.195-218.
- BERBAGUI, D., 2005, « Commerce et petite entreprise étrangère dans la ville (1980-2002) », *Ethnologie Française*, XXXV, n.1, pp.109-115.
- BILICI, F. (éd.), 2005, *Turquie, Grèce : un passé commun, de nouvelles perspectives*, Paris, INALCO-Cahiers balkaniques, n.33.
- BOLTANSKI, L. en THÉVENOT, L., 1991, *De la justification. Les économies de la grandeur*, Paris, Gallimard.
- GATTI, E., 2009, « Een definitie van de expat: hoogopgeleide migranten in Brussel », *Brussels Studies*, nr.28, pp.1-16.
- KESTELOOT, C. en MISTIAEN, P., 1997, “From ethnic minority niche to assimilation : Turkish restaurants in Brussels”, *Area*, vol. 29, n.4, pp.325-334.
- MA MUNG, E., 2006, « Négociations identitaires marchandes », *Revue européenne des migrations internationales*, vol. 22, n. 2, pp.83-93.
- MANÇO, A., 1994, “La formation d'une bourgeoisie commerçante turque en Belgique”, *Revue européenne des Migrations Internationales*, vol. 10, n.2, pp.149-162.
- MANÇO, U., 2000, « La présence musulmane en Belgique : dimensions historique, démographique et économique », pp.17-39, Ural Manço (ed.), *Voix et voies musulmanes de Belgique*, Bruxelles, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis.
- MARTENS, A., 1976, *Les immigrés. Flux et reflux d'une main-d'oeuvre d'appoint. La politique belge de l'immigration de 1945 à 1970*, Leuven, Presses universitaires de Louvain.
- MOUTSOU, C., 2006, « Merging European boundaries : A stroll in Brussels », pp.120-135, J. Stacul, C. Moutsou and H. Kornina (ed.),

Crossing European boundaries. Beyond conventional geographical categories, New York and Oxford, Berghahn Books.

PARTHOENS, C. en MANÇO, A., 2005, *De Zola à Atatürk : un « village musulman » en Wallonie*, Paris, L'Harmattan.

RAULIN, A., 2009, « Minorités urbaines : des mutations conceptuelles en anthropologie », *Revue européenne des migrations internationales*, vol. 25, n.3, pp.33-51.

SEMI, G., 2005, « 'Chez Said' à Turin, un exotisme de proximité », *Ethnologie Française*, XXXV, n.1, pp.27-36.

VENTURAS, L., 1999, *Immigrés grecs en Belgique*, Athènes, Nefeli (in het Grieks).

Om deze tekst te citeren

Katerina SERAÏDARI, « Handelstransacties en sociale relaties tussen Grieken en Turken van Brussel », *Brussels Studies*, Nummer 53, 24 oktober 2011, www.brusselsstudies.be

Links

Andere versies van deze tekst zijn beschikbaar

ePub FR : <http://tinyurl.com/BruS53FREPub>

ePub NL : <http://tinyurl.com/BruS53NLEPub>

ePub EN : <http://tinyurl.com/BruS53ENEPub>

pdf FR : <http://tinyurl.com/BruS53FRPDF>

pdf NL : <http://tinyurl.com/BruS53NLPDF>

pdf EN : <http://tinyurl.com/BruS53ENPDF>

Foto's

Claude Dernoeden www.claude-dernoeden.com

De diavoorstellingen die verschenen zijn in *Brussels Studies* zijn te bekijken op het Vimeo kanaal van *Brussels Studies* op de volgende link: <http://vimeo.com/channels/BruS>